

СКАНДИНАВСЬКА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

Огієнко О.І.

У статті розкрито особливості скандинавської освіти дорослих як соціального інституту; досліджено її системні, характеристики та соціальні функції; визначено та обґрунтовано освітні потреби та освітні послуги, що надаються дорослим людям.

У сучасну епоху розвитку суспільства швидко збільшується соціальна роль освіти. Від її спрямованості та ефективності деякою мірою залежать загальні перспективи розвитку людства. Провідна роль при цьому належить освіті дорослих як особливому соціальному інституту. Скандинавські країни мають багатий досвід і певні традиції освіти дорослих та розглядають її як фактор впливу на розвиток демократичного громадянського суспільства, як один із засобів подолання кризи. Тому вивчення та узагальнення скандинавського досвіду щодо розбудови системи освіти дорослих як соціального інституту є актуальним та необхідним у зв'язку з реформуванням освіти дорослих в Україні.

Теоретичному осмисленню різних аспектів проблем освіти дорослих присвятили свої роботи зарубіжні та вітчизняні вчені: П.Джарвіс, П.Андерсен, Дж.Кідд, Е.Ліндемман, О.Корсард, А.Туйнмен, С.Г.Вершловський, Л.П.Вовк, М.Т.Громкова, Л.М.Лесохіна, Н.Г.Ничкало, В.І.Подобедтайн. Освіту як соціальний інститут розглядали О.Тонконога, В.Подобед. Проте скандинавський досвід стосовно освіти дорослих як соціального інституту не вивчався й не узагальнювався.

Мета нашої **статті** - дослідити особливості скандинавської освіти дорослих як соціального інституту, розкривши її системні характеристики та соціальні функції.

Порівняльний аналіз генезису освіти дорослих у скандинавських країнах дозволяє говорити про їх подібність та взаємозв'язок у становленні та розвитку, що зумовлюється історичними, географічними, соціально-економічними, політичними, культурними та психологічними чинниками. Це дало можливість виділення такого феномена, як "скандинавська освіта дорослих", який ми розглядаємо як складне, поліфункціональне, культурно та історично зумовлене явище, що органічно взаємозв'язане з різними сферами життєдіяльності скандинавського суспільства: економікою, політикою, культурою, мораллю тощо.

У філософській та соціологічній науках поняття "соціальний інститут" є одним із провідних їх категорій: суспільно-значущий апарат. Під соціальними інститутами зазвичай розуміють

Водночас скандинавській освіті дорослих як системі властиві функціональність, структурність, цілісність, адаптивність, гнучкість, динамічність, зв'язок із зовнішнім середовищем та керованість. Проте необхідно уточнити, що саме виступає системоутворюючим фактором. Так, Одд Нордгауг [7, с. 23] вважає такими системними якість освітні програми та мережу закладів освіти дорослих. К.Рубенсон особливе значення надає поряд з освітніми програмами органам управління освітою дорослих [8, с. 371].

високоорганізовані об'єднання людей як системні утворення, для яких характерні стійкість, структура, глибина інтегрованості елементів цієї системи, різноманітність, гнучкість та динамічність їх функцій тощо, а головною метою є задоволення основних потреб суспільства у тих чи інших сферах діяльності [2, с. 21]. Соціальні інститути виконують функції соціального об'єднання суспільства, що дозволяє задовольняти потреби його членів, а головною їх метою, на думку перших дослідників ролі соціальних інститутів Б. Маліновського та А.Р.Рад-клифф-Браун, є виживання суспільства.

З розвитком суспільства примножується та диференціюється система соціальних інститутів (інститут сім'ї, освіти, охорони здоров'я, матеріального виробництва, дозвілля тощо), які зумовлюють функціонування всього соціального організму. Чим більш розвиненим є суспільство, тим більш розвиненою є система соціальних інститутів.

Освіта дорослих як соціальний інститут визначається як "усоблений підрозділ у системі суспільного розподілу праці, що забезпечує життєдіяльність соціального організму завдяки здійсненню своїх специфічних функцій" [4, с. 102]. Тому, розглядаючи скандинавську освіту дорослих як соціальний інститут, ми вважаємо її частиною соціально-культурного скандинавського простору, одним із засобів впливу на життєдіяльність соціуму; засіб регуляції соціальної поведінки; інструментом гармонізації та стабілізації соціокультурних відношень та механізмом розбудови громадянського демократичного суспільства.

Як соціальний інститут освіта дорослих може розглядатися як складна поліфункціональна система, яка спрямована на задоволення фундаментальних потреб людини в освіті, культурі, саморозвитку, самореалізації своїх сутнісних сил [7]. Тоді система освіти дорослих може розглядатися як сукупність різноманітних соціально-освітніх програм, які відповідають потребам дорослих людей; мереж освітніх закладів; соціальних результатів освітньої діяльності та умов їх досягнення. Головною її метою є задоволення фундаментальної потреби дорослих людей в освіті та розвитку їх сутнісних сил [3].

Вивчаючи законодавчі акти скандинавських країн, ми дійшли висновку, що системоутворювальним фактором скандинавської системи освіти дорослих є освітні потреби дорослих людей. Саме на задоволенні особистісних освітніх потреб, які сприяють як професійному, так і духовному розвитку дорослої людини, наголошується у всіх державних документах стосовно освіти дорослих. Наприклад, "задовольнити індивідуальні потреби дорослих щодо набуття більш широких освітніх можливостей та забезпечити більш високий рівень

освіти, рівності та соціальної справедливості" закликає Закон про освіту дорослих Норвегії [5, с. 4].

Цікавою та досить цілісною є класифікація освітніх потреб за Р.Еріксоном, на яку спираються скандинавські дослідники [6-9]: індивідуальні потреби особистості, соціальне та державне замовлення. Якщо соціальне замовлення відображає суспільні потреби у галузі освіти дорослих, як-от: безпечний та здоровий спосіб життя; свобода та відповідальність (усвідомлення морального смислу свободи у зв'язку з відповідальністю, уміння робити усвідомлений та відповідальний особистісний вибір); соціальна справедливість (усвідомлення та прийняття ідеалів рівності, соціальної справедливості, гармонії та різноманіття культур, демократичних та громадянських цінностей); благополуччя (активна життєва позиція, готовність до трудової діяльності, що забезпечить особистий добробут), то державне замовлення (державні потреби у галузі освіти дорослих) спрямоване на такі пріоритети: національна єдність та безпека (формування системи цінностей та ідеалів демократії, національної культури); розвиток людського потенціалу (дорослих людей, які є активними та компетентними громадянами вільної демократичної країни); конкурентність (забезпечення дорослих людей можливостями у набутті професійних та соціальних компетентностей відповідно до вимог ринку праці та рівня розвитку суспільства).

Індивідуальні потреби особистості у галузі освіти дорослих інтегрують потенціал особистісної, соціальної та професійної успішності, як-от: особистіша успішність (особистісний розвиток та саморозвиток з урахуванням індивідуальних здібностей, інтересів, мотивів); соціальна успішність (органічне входження у соціальне оточення та участь у житті суспільства); професійна успішність (розвиток професійних знань, умінь, навичок, професійна адаптація в умовах швидких технологічних змін).

Звідси носіями освітніх потреб, соціальними замовниками є ряд категорій споживачів: а) суспільство як соціально-культурний організм, що розвивається; б) муніципалітети, які вирішують проблеми економічного, технологічного, культурного розвитку; в) ринок праці, що потребує компетентнісних робітників; г) підприємства, заклади, організації, які зацікавлені у підвищенні ефективності своєї роботи; г) люди як суб'єкти різних видів діяльності та як індивідуальності [4, с. 105].

Узгодження потреб та інтересів різних носіїв освітніх потреб є важливим аспектом скандинавської освітньої політики у галузі освіти дорослих та виступає однією з рушійних сил розвитку цієї сфери. Так, міністр вищої освіти та досліджень Швеції підкреслював, що суспільні інтереси зосереджуються на вирішенні завдання забезпечення рівного доступу до якісної освіти усіх верств населення, а освіта дорослих, на його думку, є важливим механізмом для вирішення цього завдання, який дозволяє унеможливити виникнення майбутніх соціальних конфліктів та вирішити питання національної безпеки та державної стабільності [6]. Це означає, що на систему освіти дорослих покладається відповідальність за формування нового типу відносин між державою, суспільством та особистістю. Цей тип відносин базується на принципах взаємної згоди особистості, суспільства та держави у формуванні та реалізації політики у галузі освіти дорослих та сприяє прогресу у цій галузі освіти.

Водночас різноманітні освітні потреби дорослої людини стимулюють необхідність створення різноманітних освітніх послуг з урахуванням тенденцій соціально-економічного та соціокультурного розвитку суспільства. Звернемося до визначення терміна "послуга" Ф.Котлером. Він розглядає послугу як "будь-який захід чи вигоду, яку одна сторона може запропонувати іншій та які здебільшого невідчутні та не ведуть до володіння чим-небудь" [1, с. 264]. Звідси основними характе-

ристиками послуг є невідчутність (її не можна побачити, спробувати на смак, торкнутися або понюхати перед тим, як придбати; неподільність; її не можна відокремити від її джерела - від того, хто її надає) і мінливість. Якість послуги може суттєво змінюватися залежно від того, хто, коли, де і як її надає; вона недовговічна. Послугу не можна берегти для наступного продажу або використання [1, с. 265].

Визначення освітньої послуги має певні особливості, що зумовлюються особливостями поняття освіти. Так, під освітньою послугою розуміють певний обсяг навчальної та наукової інформації як суми знань загальноосвітнього та спеціального характеру та практичних навичок, які передаються особистості за певною програмою [3]. Відповідно до іншого підходу, освітня послуга у процесі споживання трансформується у робочу силу, якість якої залежить не тільки від сукупності спожитих освітніх послуг, але і від кількості та якості особистої праці, що була витрачена у процесі споживання цих послуг, особистих здібностей, ступеня їх реалізації та інших суб'єктивних факторів [4].

Скандинавські вчені вважають, що освітня послуга - це комплекс цілеспрямовано запропонованих можливостей задля набуття знань та вмінь з метою задоволення освітніх потреб [9]. Освітні послуги за їх метою та змістом можна поділяються на такі види:

- професійно орієнтовані ринки праці;
- соціальні, які задовольняють потреби розвитку організацій, підприємств та соціальних спільнот;
- соціально-культурні, що спрямовані на потреби розвитку людини [4, с. 106].

Дослідження свідчить, що система освіти дорослих скандинавських країн відрізняється різноманітністю таких послуг, урахуовуючи потреби усіх верств населення. Тому система освіти дорослих може розглядатися як система освітніх послуг, що здатні **задовольнити запити** усіх соціально-демографічних груп населення на основі створення різноманітних освітніх програм, що відповідають їх погребам і соціально-економічним та спеціальним умовам функціонування навчальних закладів [3, с. 9].

Особистісно орієнтована парадигма сучасної освіти дорослих, визнання пріоритетів особистісних освітніх цінностей, її соціальна значущість суттєво вплинули на трактування та розуміння поняття "система освіти дорослих" у скандинавських країнах. Сьогодні вона є варіативною, відкритою інноваціям диференційованою сферою освітніх послуг. А це кардинально змінює сутність системи освіти дорослих, особливо у підходах до неї: з одного боку, це система нежорстко детермінованих навчальних закладів, якими опікується держава та муніципалітети (наприклад, когших - муніципальна освіта дорослих у Швеції чи AVU – almen voksenuddannelse- базова освіта дорослих у Данії), а з іншого - гнучка система, що дозволяє дорослій людині свідомо вибирати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до своїх інтересів та можливостей.

Залежно від соціальної та особистісної значущості освітніх потреб та можливостей їх задоволення, способів організації освітньої діяльності виділяються та формуються підсистеми освіти дорослих: формальна, неформальна та інфор-мальна. Саме вони складають основу системи освіти дорослих у скандинавських країнах та зумовлюють її складність, варіативність через різноманітні свої елементи та зв'язки. При цьому кожна підсистема є складним утворенням, яке складається з певних компонентів, що взаємодіють, як-от: мережа освітніх та культурно-просвітницьких закладів, асоціацій та центрів, освітніх програм, органів управління тощо. Кожна

європейська країна має свої особливі характеристики та організаційні структури зазначених підсистем. Певні структурні та змістові відмінності є й у системах освіти дорослих у Данії, Швеції, Норвегії та Ісландії, але сутнісні їх характеристики та методологічні підходи є схожими. Якщо у Норвегії та Ісландії поняття "освіта дорослих" включає народну (неформальну) освіту, то у Данії та Швеції цим терміном позначають здебільшого формальну освіту дорослих, а народна (ліберальна) освіта, хоча і входить до системи освіти дорослих, відокремлена від неї.

Історія становлення скандинавської системи освіти дорослих показує тісний взаємозв'язок народної чи ліберальної освіти, а точніше «Folkeoplysning» та формальної освіти. Причому місце, роль та значення кожної з них певним чином залежали від конкретних історичних та соціально-економічних умов. Якщо основною метою формальної освіти дорослих завжди була ліквідація «абсолютної» функціональної неграмотності, то головною метою «Folkeoplysning» є ліквідування або попередження «відносно» функціональної неграмотності, яка пов'язана з соціально-культурними процесами, що відбуваються у суспільстві. Порівняно з іншими країнами, де неформальна освіта дорослих тривалий час розглядалася як додаткова освіта відносно основної, як така, що не завжди відповідає інтересам держави, у скандинавських країнах ставлення до неї було іншим. «Folkeoplysning» завжди розглядали як соціальний інститут, вважали одним з основних механізмів створення та розвитку демократичної держави, підтримки національної єдності народу, формування всебічно розвиненої особистості,¹ задоволення освітніх потреб, важливий соціальний інститут.

Досліджуючи освітні послуги як результат діяльності освіти дорослих у процесі її становлення та розвитку, можна розглядати систему освіти дорослих як систему закладів та організацій у конкретних інституційних та неінституційних формах (школи для дорослих, народні університети, курси, гуртки тощо), які надають освітні послуги дорослим людям та визначити її системні особливості та специфічні функції як соціального інституту.

Скандинавська система освіти дорослих як соціальний інститут є відкритою системою, що виражається у взаємодії з іншими системами та підсистемами соціального середовища. Її особливістю ми вважаємо особливу чутливість до змін, які відбуваються в інших соціальних інститутах. Своєчасне, а частіше випереджальне реагування на них забезпечує її ефективність. Неврівноваженість скандинавської системи освіти дорослих підтверджується тим, що у ній постійно відбувається збільшення внутрішнього різноманіття, зміна змісту освіти та характеру елементів, що її утворюють. Така несталість системи сприяє її саморозвитку та інтегрованості з іншими соціальними системами. Нелінійність скандинавської системи освіти дорослих знаходить вияв, наприклад, у різних темпах розвитку її компонентів (формальної, неформальної та інформаційної освіти).

Водночас скандинавська освіта дорослих - це процес, руху напрямку досягнення мети; це процес взаємодії андрагогів із дорослими учнями та останніх між собою; це гнучкий та динамічний процес адаптації людини до різних змін у суспільстві, включення людини через нові знання у соціально-

економічну сферу діяльності з урахуванням її потреб та очікувань; це результат освіти та самоосвіти, який характеризується рівнем готовності до участі на ринку праці та у різних видах соціальної діяльності.

Об'єкт-суб'єктом освіти дорослих є особистість, яка має певний соціальний статус, рівень соціальної зрілості та певний біологічний вік. Цей факт стає вирішальним при визначенні механізмів функціонування системи освіти дорослих як соціального інституту у скандинавських країнах, зумовлюючи інтеграційне узгодження цінностей та досвіду - дорослої людини та соціуму.

Скандинавська система освіти дорослих як соціальний інститут виконує різноманітні соціальні функції:

- за допомогою освіти прагне подолати різницю між різними прошарками населення на шляху до рівності та соціальної справедливості;

- сприяє розвитку економіки через забезпечення професійної мобільності дорослої людини;

- допомагає соціальній адаптації дорослих людей в умовах швидких соціальних змін;

- є механізмом демократизації та соціального захисту;

- сприяє залученню до цінностей національної культури, традицій, сприяючи їх збереженню та творчому збагаченню;

- забезпечує кожній дорослій людині широкий вибір можливостей для доповнення, підвищення свого освітнього рівня.

Тому у концептуальному плані сучасну скандинавську систему освіти дорослих як соціальний інститут можна визначити як гнучкий та динамічний процес адаптації людини до змін у суспільстві, включення людини через нові знання у соціально-економічну сферу діяльності з урахуванням її потреб, очікувань та подальший прогресивний розвиток як людини, так і суспільства в цілому. Її провідною метою є "надання дорослим можливості розширити та поглибити їх знання та навички задля особистого розвитку, демократії, рівності, економічного зростання та зайнятості, рівноправного розподілу багатств" [9, с. 122].

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, що скандинавська освіта дорослих як соціальний інститут:

- є складною поліфункціональною системою, що спрямована на задоволення фундаментальних потреб людини в освіті, культурі, збереженні здоров'я, адаптації у світі, який різко та швидко змінюється, засвоєнні нових соціальних ролей;

- орієнтована на освітні потреби людини, які досить швидко змінюються, стає більш гнучкою та динамічною;

- є частиною соціокультурного простору, одним із засобів впливу на життєдіяльність соціуму, важливою складовою скандинавської моделі благоденства; є фактором регулювання соціальної поведінки, засобом стабілізації та гармонізації соціокультурних відношень.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. До перспективних напрямів подальшого дослідження відносимо проблему історико-культурної специфічності цілей та цінностей скандинавської освіти дорослих

Література

1. Амстронг Г., Котлер Ф. Маркетинг. Загальний курс: Навч. пос. Пер. з англ. - 5-е вид. - М.: Видавничий дім "Вільямс", 2001. - 608 с.

2. Андреев Ю.П. Социальные институты: содержание, функции, структура / Ю.П.Андреев, Н. М.Коржевская, Н.Б.Костина. - Свердловск: Изд-во Урал, ун-та, 1997. - 84 с.
3. Образование взрослых как социальный институт / Под ред. Е.И.Тонконогой, В.И.Подобеда. - СПб.: ИОВ РАО, 1999. -216 с.
4. Онушкин В.Г., Огарев Е.И. Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии. -СПб., Воронеж: ИОВРАО, 1995. - 232 с.
5. Act No. 35 #5.5 of 28 May 1976 relating to Adult Education
6. Leijonborg L. Speech at UNESCO's general assembly. - Paris: Unesco. - 2007. - 18 October.
7. Nordhaug O. The shadow educational system: adult research development. - Oslo: Norwegian University Press, 1991. -230 p.
8. Rubenson K. Adult Education Policy in Sweden, 1967-1991 // Review of Policy Research. - 2005. -Vol. 13, №3-4. - P. 367-390.
9. Jonasson J.T., Tuijnman, A. The Nordic model of adult education: Issues for discussion. In A.Tuijnman, Z.Hellstrom Curious Minds. Nordic adult education compared. - Copenhagen: TemaNord & Nordic Council of Ministers, 2001.-P. 116-128.

-----, -----

SCANDINAVIAN ADULT EDUCATION AS A SOCIAL INSTITUTE

O.Ogienko

In the article features of the Scandinavian adult education as a social institute are analyzed; its system characteristics and social functions are investigated; educational requirements and services are defined and proved.